

Jelenség volt

Franyó Zoltánban nemcsak a sokoldalú, termékeny műfordítót tiszteltük. Jelenség volt, s eltűnésével szegényebbek lettünk, mint a gyász első pillanataiban gondoltuk volna.

Eleven híd volt, aki a közvetlenül előttünk járók előtt jártakkal kötött össze bennünket. Olyan élő kortársunk még van, aki *A Holnap* évtizedében született és gyermekeskedett; olyan kortársunk, aki a holnaposok kézfogásának emlékét őrizné tenyerében, Franyó után nincsen.

Legendahős volt, egész kis sajtótörténeti legendakör fűződött a nevéhez; csodálkoztunk, amikor egyik-másik róla szóló színes anekdotáról kiderült, hogy igaz, de még inkább — és lelkünk mélyén sértetten — csodálkoztunk, amikor az derült ki, hogy mégsem igaz; szeretttünk hinni benne, szeretttünk derülni is rajta, valljuk be, derülni elnézően, mint csínytevő nagyapón; csak egyet nem szeretttünk, csalódni benne. Semmilyen értelemben. De erre ritkán adott alkalmat.

Jelenség voltában Franyó megismételhetetlen. Nemcsak úgy, ahogy minden ember az. Eleven relikviája volt egy régen elmúlt korszaknak, és noha kitűnően alkalmazkodott a mi világunkhoz, amaz elmúlt — és visszahozhatatlan — korszak képviselője maradt; halála tehát nemcsak meghalás, kihalás is. Ebben az értelemben megismételhetlensége kétszeres.

De mindez természetes. Legnagyobb veszteségünk Franyó Zoltán távozásával az elméletileg pótolható, mi több, túlszárnyalható soknyelvű műfordító kiesése a sorból. Az együttélő népek költészetét mindegyikük nyelvén kölcsönösen megszólaltató poliglott tolmács, a távoli „lírai világtájak” szélzúgásainak hallója és visszhangozója. Ezt jelentette számunkra, s ebben kell valakinek, valakiknek, fiataloknak betölteni a helyét.

KORUNK

Ady Endre és Veronica Porumbacu

Kevesen tudják, hogy Ady Endre 1897. szeptember 23-tól 1898. január 27-ig Temesváron az ítéletáblánál mintapidíjas írnok működött, s egy forint harminc krajcárért másolta naponta a hivatalos aktákat. Makoldy Miklós, Érmindszentről Temesvárra költözött táblai tisztviselő hívására jött ide.

Ady Endre Temesváron a mai Ion Ghica utca 12. számú házban lakott. Sárgára festett épület, hatalmas tölgyfakapuvál. A lakásnak két ablaka az utcára nyílik. Itt Ady Endre idejében egy ezredes lakott, míg a táblai díjnok az udvari szobában húzódott meg. Hajdani kortársa és földije, Ladányi Dezső néhány évvel később elmesélte, hogy Ady már akkoriban verseket írogatott, ami az ottani környezetben nagy feltűnést keltett.

— Nézd, Bandi — mondotta neki egy ízben —, hogyan hajlongunk, görnyedezünk mi egy nagyságos táblabíró előtt. Tanulj, és te is táblabíró lehetsz.

Kacagva válaszolt erre Ady:

— Táblabíró? Több leszek én annál!

Nem bírta a nehéz, áporodott bánsági levegőt. Három és fél hónapig díjnokoskodott Temesváron, és gondosan írta-másolta az aktákat.

A sűrű akták elől az Arany Ökörben vidám cimborák és tüzes bor mellé

menekül. Három és fél hónap, 1897 karácsonyán azonban súlyos betegen egyedül fekszik fűtetlen, hideg szobájában. Édesanyja viszi haza.

1930 körül az Arany János Társaság elhatározta, hogy Ady Endre temesvári lakóházát emléktáblával jelöli meg. Gallas Nándor, a később tragikus körülmények között meghalt temesvári szobrászművész el is készítette a halhatatlan magyar költő maszkját, s vörös márványtáblán helyezte el. De az akkori sovíniszta tőkés-földesúri rendszerben az emléktábla leleplezése nem vált lehetővé.

1955. május 10-én, amikor Temesvár, Resica, Karánsebes, Lugos, Oravica és Arad irodalmi körei tapasztalatcserét rendeznek, amelyen az Írószövetség vezetősége is képviselteti magát, Mihai Beniuc, az Írószövetség titkára írásban ad engedélyt arra, hogy Ady Endre lakóházát emléktáblával jelöljék meg.

Azon a májusi vasárnapon hajnalban még csendesen, szomorkásan esett az eső. A felhők csak tíz óra felé rebbentek szét, és míg gyűltek a négy megyéből jött irodalmárok, Veronica Porumbacu ünnepi beszédét írta. Talán abban a szobában, ahol Ady Endre lakott... Mellette Majtényi Erik költő.

Tizenegy óra körül a még fehér lepellel borított emléktábla előtt lelkes diákok magyarul, románul szavalták Ady Endre verseit. Jómagam az egykori Arany János (Ion Ghica) utcai házról beszéltem, ahol Ady Endre csaknem négy hónapig élt, majd Gáspár Tibor a költő-forradalmár örökségét idézte fel. Azután Veronica Porumbacu beszélt:

„Meghatottan veszünk részt ennek az emléktáblának a leleplező ünnepségén, hiszen hallani véljük Ady Endre szavainak visszhangját, amelyet a temesvári ház falai megőriztek. Egy kis lélek általában senkié, legfeljebb azé, aki keblének szűk kalitkájába zárja. A nagy lélek egész népéé, mi több, az egész emberiségé, melynek javáért és igazáért harcol. Ilyen nagy lélek volt Ady Endre! A mi tájainkon született, 1877-ben Szilágy megyében látta meg a napvilágot. Élete, szíve Erdélyhez húzta, akár mint a nagyváradi *Szabadság* című lap szerkesztőjét a századfordulón, akár mint pogány, üzött hőst a gazdag Párizs utcakövein. Magyarként küzdött a forradalomért, amelytől minden nép felszabadítását s annak velejáróját, a népek közötti barátságot-testvériséget várta. Ezért van az, hogy versei már megírásuk idején megtalálták a mi szívünkhöz vezető utat is. Annál inkább, mert sok román erdélyi társa értette nyelvét, s aki nem, az saját nyelvén tolmácsolva olvashatta a magyar nép nagy fiának üzenetét, és barátira lelt benne: túl az egykori kormányok szította sovíniszta uszításon, túl az évszázadok során táplált gyűlöleten, a szívek az egyazon szabadságra és igazságra, emberi méltóságra törekvésben egymásra találtak. Ennek legékesebb bizonyítéka a román ajkú Emil Isac költőhöz fűződő barátsága, melyről számos dokumentum, sok meleg hangú baráti levél maradt az utókorra. [...]

A halhatatlan magyar költő néhány versét a burzsoá-földesúri Romániában is lefordították. Ám igazi forradalmi versei, Dózsa György unokája, a »népért síró, bús, bocskoros nemes« nagyszerű sorai csak a szabadság éveiben állhattak össze kötetbe, s e mű román nyelvű megszólaltatásán Eugen Jebeleanu évekig fáradozott. S ezt a kezdetet még folytatjuk.

A nemrég olvasott Ady-versek még emlékezetesebbé teszik számomra ezt a napot, s minél közelebb kerülnek szívemhez verssorai, annál kedvesebb számomra minden ház, ahol megfordult. Ez az emléktábla mátol fogva sokakat megállásra készítet majd, s akik megállnak, visszaemlékeznek arra a költőre, aki az új Tavasz, a Forradalom hírnöke volt, s lázas sürgetéssel írta:

*Robogj föl, Láznak ifjú serege,
Villogj, tekintet, világbíró kardunk,
Künn, a mezőkön, harsog a Tavasz
S mi harcból harcba csapat-számlát tartunk.*

Veronica Porumbacu, aki ezt az emlékbeszédet tartotta, már nem él. A két évvel ezelőtt pusztított földrengés ölte meg férjével és barátjaival együtt. Ady-méltatásának felidézésével az ő emléke előtt is tisztelgünk.

(Miért) nem értjük egymást

A kérdés (kérdés?) Bretter Györgyé. Csak a megcáfolhatatlan tény maradt a miénk, hogy nem értjük egymást. Továbbá az, *amiért* nem értjük egymást. A miért mindenkori zárójelbetegetősége. Vagyis hogy egyáltalán: érthetjük-e, lehetséges-e értenünk egymást. Mert ha *igen*, akkor miért a *nem*-mel vagyunk összebonyolódva? Vajon a megértés imperatívusza nálunk miért mindig az egyetértés vezényszavaként csattan? Létrejöhet-e tényleges párbeszéd (folyhat-e lényegi vita) ott, ahol az értékek többes számát minduntalan egyes számba tesszük át?

A kérdés (a kérdés) — mondom — Bretter Györgyé. S ha az övé, akkor és éppen ezért — mindenkié. Bárkié, aki vállalja a benne rejlő megoldatlanságot. Bretter szándéka szerint egyfajta szellemi „körkapcsolásban” (körkapcsolásos vitában) tisztázódhattak volna egymás megértésének előfeltételei. Persze lehet, hogy — a vitatkozás bölcs logikája szerint — semmi sem tisztázódott volna. Lehet, hogy csak annyival maradtunk volna, hogy egymás megértésének dolgában sem tudjuk megérteni egymást. A párbeszéd akarása akkor is — elvetélt szándéknak is — tiszteletre méltó.

A kérdés kockázata ugyanis már eleve benne rejtett a kérdezőben. Aki kérdez, kiszolgáltatja magát. Kiszolgáltatja magát a feltett kérdésnek. A kérdés olykor a kérdezőn csattan, s e csattanós replika a továbbkérdézőt „a mindenek felett való egység” naiv vagy tudatos bomlasztásában mondja ki vétkesnek. Mert aki a megértés előfeltételeire kérdez rá, az nem kerülheti el, hogy később a nyelvi megosztottság lehetőségét, a kölcsönös megértés lehetetlenségének lehetőségét kérdezze. Ezzel azt is vállalta, hogy a kötelező egyetértés erkölcsi mindenhatóságán kívül helyezkedve, esetleg maga sem talál majd megértésre.

A kérdezős (megosztás) kockázatát egymásra háríthatjuk, a kérdéstől (kérdéseinktől) akkor sem tudunk elrugaszkodni. Legfeljebb elnapolhatjuk a kérdezőt, mert rettegünk attól, hogy az egység előfeltevésein kívül kerülve, többé nem vonatkozik majd ránk a metaforák egybekaroló bizonyossága. A kérdezős logikájának következetes végiggondolása, a legvégső kockázatok vállalása nélkül persze maga a kérdés is értelmét veszti. Az így elsorvasztott „miért” most már ellenállás nélkül beleolvad a válaszok rituális önazonosságába, s e hatalmi rítus egyneműségével elkeveredve — önmaga végleges állításaként — kizárja az új kérdések lehetőségét. Az egyetlen kérdés — egyetlen válasz diktatúrájában (bármennyire toleránsnak mutatkozzék is ez a hatalom bárki kérdezővel szemben, és bármennyire otthonosan érezzük is magunkat benne) nincs párbeszéd és nincs vita. Replikálni csak újabb kérdésre (kérdésekre) lehetne — egy *másik* kérdésre, és ez a másság a kérdések többes számát, a különművészek demokráciáját „kényszerítene” mindannyiunkra. Mert ez a *másik* kérdés magára a többes számra, vagyis az egyetértés lehetetlenségére kérdezne. S azzal, hogy nem hajlandó lemondani a kérdezősről, felvillantana az egyet-nem-értők egymást-értésének: a *dialogus*nak a lehetőségét.

Nincs tehát *másik* kérdés (és nincs Bretter György), csak a kérdésbe befalazott vágy: érthessük egymást másféleségünk szerint is. Tehessük nehezen kiküzdött vagy megőrzött másságunkat egymás létének a feltételévé. Lehet, hogy ez a vágy még korai, még nem egészen életrevaló. Lehet, hogy a tények makacs marandósága mulandóvá tette a kérdezővel együtt magát a kérdésfeltevést is. Amíg nincs közös nyelv — tűnődhetünk önmagunk végleteibe zártan —, a megértés lehetőségére és lehetetlenségére átmenetileg *hogyan* (melyik végtel partikuláris-vidéki nyelven) lehet (szabad) rákérdezni? S ami egyetemes mulandóság ilyenformán sorsnak és töprengénivalónak ránk méretett, azon nem fogyunk el töprengeni. Mert töprengénivalónk sem fogy el mindaddig, amíg ama bizonyos többes számba került sajátosságok (melyek mindegyikéhez más-más arc, más-más szín, más-más nyelv és más-más kérdeznivaló illene) — párbeszéd híján — egymást kizáró ellentétekben értelmezik önmagukat, de főként egymást. Hiszen mialatt mi *itt* a kizárólagosságok nyelvén monologizálunk lehetséges mivoltunkról — az egyetemesség „házatáján”, a nagyvilágban mintha a komplementaritás párbeszédnyelve volna honos. Mivoltok dolgában tanulságnak — ez nem is kevés.

Aradi József

Kell a törődés

Minden időkben hálás témája volt a nyelvművelésnek az idegen szavak elleni küzdelem, a jogos avagy kevésbé jogos hadakozás. Az úgynevezett puristák minden idegen szót igyekeztek megmagyarítani; türelmetlen irtóhadjáratukban még a helyénvaló kifejezéseknek sem kegyelmeztek. Az egyoldalú szemlélet, a korlátolt, szemellenzős látásmód, az együgyű csökönység, a kizárólagosság — tudjuk — a legnagyobb ellensége bárminemű fejlődésnek, de hogy mi kárt tehet a nyelvben, az egyszerűen felbecsülhetetlen. Az ex cathedra kijelentéseknek szerencsére lejárt az idejük. A mai nyelvművelés lényege nem a hibák örökös felhánytorgatása, a tilalomfák benítő szaporítása, a „mit nem szabad“ bifláztatása, hanem a helyes és kifejező írás, beszéd elsajátítása. A nyelvhelyességi norma manapság az alkalomhoz illő kifejezésmód, a stílusárnyalatnak megfelelő fogalmazás. Ilyen körülmények között fel sem tevődhet a kérdés, hogy ez vagy az a kifejezés (önmagában, a szövegösszefüggésből kiszakítottan) helyes-e vagy sem, csupán így: ez vagy az a szavunk adott stílushelyzetben alkalmas-e a gondolat pontos, árnyalt kifejezésére? (Például meghökkenítő volna értekező prózában az ifjúság divatszavaival találkozni, viszont egy fiatalokról szóló regényben természetesen hatnak, hiszen a szereplők jellemzésére szolgálnak, s életszagúvá, hitelessé teszik a szóban forgó szépirodalmi alkotást.)

Tehát: mindent a maga helyén. Visszatérve kiindulópontunkra, az idegen szavakra, rájuk különösképpen érvényes ez a sarkigazság. Tömegtájékoztató jellegű kiadványban, publicisztikában semmiképp nem hemzsegethet az idegen szavak (szépirodalmi műben még kevésbé). Ha elkerülhetetlen a használatuk, minden esetben meg kell magyarázni, körül kell írni őket, hiszen az effajta közlemények a nem szakemberhez: az érdeklődő nagyközönséghez szólnak — tudománynépszerűsítő céllal, ebben a közegben pedig a félreérthetőség esélye nagyobb. Ezt elkerülendő csak világos, egyértelmű közléssel érhetünk célt. Más a helyzet a szakirodalomban. Ott az *elfogadott*, a szakmában közismert idegen szót bátran lehet használni, sőt: ha nem akarunk félreértetni, *csakis* azt használhatjuk. Senki nem fordíthat le „saját szakállára“ valamely szakkifejezést, pusztán mert idegen szó. Egy fogalomra csak a neki lefoglalt, bevett kifejezést szabad használni. (Például *akceleráció* helyett nem írhatunk gyorsulást, mert az előbbi az általánosan elterjedt, elfogadott kifejezés, ráadásul több jelentéstartalmat rejt magában, mint a gyorsulás szó.) A fő érv az önkényes fordítások ellen: a szakkifejezések, a terminus technicusok egyöntetű, egységes használata a megértés, a zavartalan kommunikáció záloga. Enélkül nagy zűrzavar támadna, a szakemberek sem értenének egymással szót. A fentiekből világosan kitűnik, hogy az idegen szó létjogosultságát két döntő körülmény szabja meg: a szöveg jellege és az, hogy kinek szól.

Az idegen szavak terjedésének egyik fő oka világszerte a tudományok rohamos fejlődése; az új fogalmak új szavakat követelnek. Minthogy a műszaki újítások, tudományos felfedezések zömmel angol nyelvterületen születnek, előzőnlőtték a különböző nyelveket az angol szavak. A franciák kormányrendelettel igyekeznek gátat vetni a „franglais“-nak, Magyarországon is akadémiái szinten foglalkoznak „a szükségesnél és kívánatosnál nagyobb mértékben jelentkező idegen szavak“ kérdésével (*Magyar Nyelvőr*, 1977. 2.). Az idegen szavak rohamos térhódításának az említett — objektív — okokon kívül több más — szubjektív — oka is lehet. Itt említhetjük a szakmai göggel párosuló nagyképűséget, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül — mint fő mozgatórugót nem egy esetben — az előkelősködést, a műveltségfitogtatást sem (a valóban művelt embernek nincs szüksége ilyen „bizonyításra“). Az idegen szó választásának talán leggyakoribb oka a megfelelő anyanyelvi és irodalmi műveltség hiánya vagy fogyatékosága.

Mindez felhívja a figyelmet az óvodai és iskolai nyelvi nevelés, valamint művelődési fórumaink, tömegtájékoztatói eszközeink felelős szerepére a teljes ember kialakításában. Mert integritásához hozzátartozik, mi több: lényege, hogy az ember vállalja önmagát, s épségben megőrizze anyanyelvét, kultúráját. Vajon sajtónk, a tömegtájékoztató és -nevelés más fórumai mindent megtekint és megtesznek ennek érdekében? A csak nekünk szóló, ránk háruló feladatok kijelölésében — s még inkább elvégzésében — nyújtottak-e segédkezet, a nyelvművelés „itt és most“ kérdéseire próbáltak-e választ adni, mutattak-e példát a nyelvromlás tényeinek feltárásával — ha tapogatózva is, de célt keresve? Legégetőbb problémáink nem szerepelnek a nyelvművelő írásokban. Még a legkitartóbb nyelvművelő rovatokban is nyelvi kuriózumokról, nyelvtörténeti érdekességekről, szólásaink eredetéről olvas-

hatunk (ez is hasznos, ám nem elég!), de legidültebb nyavalyánkról, a keverék nyelvhasználatról nem beszélünk. Pedig az emberek igényelnék. A baj attól nem múlik el, hogy nem veszünk tudomást róla. Hiányzik az irányítás, a tájékoztatás, az értő eligazítás. Véleményem szerint ez főleg a napilapjainkra hárul, mert újságot mindenki olvas, s az említett probléma nem egy vékony rétegnek, hanem egy nemzetiség egészének az ügye. A tájékoztatás hiányában történhetett meg az a szomorú eset, hogy a kolozsvári *Igazság* Fellegvár rovatában közölt egyik stílusparódiát „komolyra vette” valaki, s felháborodásának adott hangot: Már itt tartunk? Ilyen nyelven már versünk is van?

Eligazításra van tehát szükség — helyükre kell tenni a dolgokat —, a problémafelvetés bátorságára és jobb szűrőre a sajtóban ahhoz, hogy ilyen és ezekhez hasonló szörnyűségek ne láthassanak napvilágot: „Több frontos harc a tartalékok aktivizálásáért” (címben!); „...vezérmotívuma a költségek minimalizálása, illetve a jövedelem maximalizálása”; „egységes rendszerbe integrál”; „matematika—fizika meditációt vállalok” stb. És utóbbba néhány rossz fordítást. Ezek „vetekednek” az idegen szavakkal: „besorolt dolgozó”; „szórakozási hely”; „kiszolgáló egység”; „beszámoló lemondással mentem el”; „szubvenciókkal biztosított iskolák”; „kézbe vehesse sajtó nevelése iniciatíváját”; „új információk csatornákkal való élés”; „realizálhatatlanság” stb. Kellene az eligazítás azért is, hogy a tévé magyar adásának képzőművészeti figyelőjében ne mondhassa például a műsorvezető: „kommentál X. Y.”

Széles körű sajtóvitára volna szükség, a soron levő *igazi* nyelvi problémák őszinte, segítőkész felvetésére, valódi, a szó szoros értelmében vett tömegtájékoztatásra. A kórisme felállítása nem elég: a beteget meg is kell gyógyítani.

Szabó Ilona

Véleményem szerint...

Örökre eltávozott Horváth Pál, besztercei magyar szakos tanár.

Felsorolni is nehéz, hogy a szabadegyetemtől a műkedvelő színjátszásig mi mindennel foglalkozott — anyanyelvünk tanításán kívül; s hogy ennek arányában mit ért el, milyen széles körű hatást fejtett ki. Csupán a színjátszás kapcsán emlékeztetnék rá, hogy a tanárokból, hivatalnokokból, munkásokból, mérnökökből toborzott együttes, amelynek hosszú éveken át szíve-lelke volt, bejárta az egész környéket, sok-sok falut és kisvárost. Ez pedig annál inkább fontos művelődési tett volt, mint-hogy Beszterce-Naszód megye szórványvidék, a különböző helységek magyar lakosságának lélekszáma kicsiny, amiből sok minden következik: több faluban nincs annyi magyar gyermek, hogy anyanyelvű tagozat létesüljön az iskolában, s magyarul tanulhassanak, de még a megyeszékhelyen sincs akkora „közönség”, hogy a színházaknak kifizetődjék az oda való kiszállás. Még a legközelebbi kolozsvári és marosvásárhelyi színház is csak két-három évenként keresi föl Besztercét. Ebben a nem éppen fényes helyzetben de jól fogott a besztercei együttes: tagjai tudatosan, tervszerűen, rendszeresen fölkeresték a messi környék helységeit, mindenüvé elvitték Thália üzenetét, s nagy mesterek — Mikszáth, Móricz Zsigmond, Tamási — nyelvén szóltak a hallgatósághoz. Ugyanakkor bemutatták a román irodalom vagy a nagyvilág színműtermésének javát is. (Hadd jegyezzem meg emög zárójelben, hogy ilyen színegyüttes elkelne valamennyi megyénkben, különösen manapság, amikor a különféle pénzügyi, szállítási, fűtőanyagtakarékosági megfontolások miatt a színházak turnéi egyre ritkábbak, és hovatovább a nagyobb városokra korlátozódnak.)

Horváth Pál tevékenysége azonban a konkrét eredményeken túlmutatóan is tanulságos: olyan életvitelből, olyan magatartásmódelellől fakadt, amelyet érdemes bővebben elemezni. Nem először írom le (Cseke Péter is többször kifejtette), hogy művelődési életünkben igen-igen fontos szerepet játszhat akár egyetlen ember is. Ez a szocialista rendszerből, kulturális politikánkból következnek, s legdöntőbb elem az, hogy a keretek, a lehetőségek adottak: majd minden városban, faluban van művelődési otthon, ilyen vagy olyan „kulturterem”, iskola, könyvtár, mozi, de van jelmez és vetítógép, van a szülőbizottságnak vagy a néptanácsnak bizonyos pénz-

alapja a művelődési kiadások fedezésére, van függetlenített titkárhelyettes, aki első-sorban a kultúrával kell hogy foglalkozzék. Nem azt akarom ezzel állítani, hogy bő-ségesen el vagyunk látva. Jól tudom, hogy például a községközponttól távol eső falvak könyvellátása hiányos, és általában kevés könyv jut el a földművesekhez, mégis állítom, hogy kulturális javainkból van annyi, amivel — ahogy mondani szokás — már lehet valamit kezdeni. S vegyünk még e mellé két fontos tényezőt: a közönség növekvő igényét s a különféle szervek, szervezetek részéről mutatkozó el-várást, serkentést, támogatást, ami része a szocialista állam művelő-dési politikájának, népnevelő elgondolásainak. Mert legyen szó akár helyi jellegű rendezvényekről, akár országos méretű versenyekről, valamennyi a társadalmi óhajt, a társadalmi rendszerből fakadó törekvést fejezi ki.

Most hát az a kérdés, hogy miként élünk a lehetőségekkel? A válasz keresé-sében pedig az ötlük szembe, hogy — mint említettem — ilyen körülmények között akár egyetlen ember is sokat tehet. Ugyanis nem kell megteremtene, kikaparnia, elővarázsolnia az anyagi föltételeket, sem energiája nagy részét a keretek megte-remtésére fordítania, nem szükséges engedély, elismerés meg egyéb érdekében har-colnia, hanem a tényleges művészi tevékenységre fordíthatja ereje és ideje java részét. Megint csak pontosítanék: jól tudom, nem repül a szánkba a sültgalamb, sőt egyik helyt anyagi nehézség mutatkozik, máshol — különféle ürügyek örvén — gán-csoskodnak, vagy kohlományokkal sározzák be azt, aki küzd, törekszik, tesz valamit a közművelődés érdekében... Mindezek tudatában is vallom, hogy nem kevés a le-hetőségünk, adottságunk, amely kiaknázásra, fölhasználásra vár. És épp az adott-ságok megléte nyújt gyümölcsöző tevékenységi terepet egyetlen ember számára is. Horváth Pál élete és munkássága éppen ezt bizonyította. De Kocsik József tevė-kenysége a tanú rá, hogy Aradon mit lehet elérni, László Miklós Parajdon, Albert Sándor Brassóban, Finta Béla Székelyudvarhelyen, Konczné Vitus Ilona Medgye-sen, Fekete Károly Bánffyhunyadon, Dánielisz Endre Szalontán, Vásárhelyi Géza Kövenden, Buzás Pál Bikalon, de nem folytatom a listát, úgysem sorolhatom föl, hogy Fogarason és Nagykárolyban, Szóvátán és Gyergyószentmiklóson, Tasnádon és Sepsiszentgyörgyön kik tevékenykednek, és mit értek el. De előállhatnak egy másik listával is, és kérdezhetném, hogy Désen miért szakadt meg hosszú évekre a nagy múltú magyar nyelvű műkedvelő színjátszás, hogy a tordai vagy az egerbegyi és a székelykocsárdi dalárda miért nem tud színpadra lépni, kérdezhetném, hogy mikor tartják meg újra a nyárádmonti kórustalálkozókat, s miért nincs még tánc-háza a temesvári, szatmári, aradi, enyedi fiataliságnak?

Nem akarok hősöket kreálni, egyes emberek körül mítoszt teremteni és babé-rokat osztogatni; tanulmányaim éppúgy óvnak ettől, mint emlékeim, személyes törté-nelmi tapasztalataim. A két háború között, amikor elmém nyílni kezdett, s kite-kinttettem a nagyvilágra, legtöbbet a nagy emberekről hallottam, az istenített vezé-rekről, Hitlerről, Mussoliniról, Francórol, Salazarról, Horthyról, Antonescuról s a kisebb kaliberű utánzókról, Quislingről, Tisórol, Pavelicról. Lángelméknek, minden-tudóknak, legyőzhetetleneknek mutatták be őket, és minek tagadnám, gyermeki fejemmel sok mindent elhittem, rajongás, csodálat is volt bennem jócskán. Aztán a háború vége felé — immár érettebb ifjúként — láthattam, hogy a válság, vereség, összeomlás nehéz idején az addigi mindentudó és mindenható, bátor és dicső diktá-torok milyen ostoba, tehetetlen, gyáva és erőtlen alakoknak bizonyultak.

Alig egy-két évvel a fölzsabadulás után, amikor az egyetemen a történelmi materializmussal ismerkedtünk, Gaál Gábor hangsúlyosan emlékeztetett bennünket a marxi tanításra: nem az egyének, nem a vezérek „csinálják“ a történelmet, hanem a tömegek... Ha viszont ma, több évtized távábólól (és temérdek történelmi tapasztalat birtokában) elemzem a kérdést, úgy látom, hogy mind a tömegek, mind az egyedek szerepének eltűlése s — ezzel párhuzamosan — valamelyik jelentőségének a kicsinyítése pusztán sarkított igazság, bizonyos esetekre, helyzetekre, alkalmakra érvényes csak, de ugyanakkor vannak olyan korok, fordulatok, amelyek az ellen-kezőt bizonyítják, s az egyének vagy a nagy tömegek, a kisebb vagy népesebb csoportok szerepét, súlyát, elhivatását országonként, időszakonként, népenként, hely-zetenként szükséges elemezni.

Igy vagyunk ma is. E történelmi háttér arra int, hogy lássuk, a tömegek ki-vívták a szocialista rendszer győzelmét, s megtették a magukét akkor is, amikor nem kevés áldozattal művelődési otthonokat, iskolákat, színházakat, könyvtárakat, klubo-kat építettek, vagy amikor alkalmanként avagy rendszeresen, közadakozásból, föl-ajánlásból, évi önadózás útján pénzalapot teremtettek a művelődési kiadások fe-dezésére, s ezek után most már az erre képzettek, erre alkalmazottak, erre fölker-tek dolga, hogy mozgásba hozzák a kialakított gépezetet. S ebben a beindításban, működtetésben valóban oroszánrésze lehet egy művelődési ház igazgatójának, kultu-rális párttitkárhelyettesnek, könyvtárosnak, karnagnak, a nevelési tanács elnöké-

nek, a klubfelelősnek. Ahol a népművelés fölpezsdül, mind-mind kimutatható, hogy ki a lelkesítő, az éltető, a mozgató.

Nem szeretnék egyoldalú lenni, nincs szándékomban egyesek körül személyi kultuszt teremteni. Jól tudom, hogy a termékeny munka végső fokon sohasem múlik egy emberen. Az egyed — legyen bármilyen tehetséges és lankadatlan — egymaga nem sokra megy, ha nincs vele; mellette hivatástudó, közösségi szellemű, odaadó segítőgárda, ha nem tudja a feladatokat, gondokat, örömeiket megosztani. Tudva tudom — hogy konkrétan is szóljak —, mennyit számít Parajdon az, hogy Pakot elnök személyében kultúrapártoló elnök áll a néptanács élén, hogy mit számít Brassóban, Szalontán, Besztercén a tanárok, mérnökök, szerkesztők önzetlensége, mi több, most is, amikor ezt a fejtegetést papírra vetem, szinte fáj, hogy nem szólhatok bővebben Reisz bányamérnök kulturális szerepéről, igazságtalannak tartom, hogy nem írunk Salló Ervin, Bonczos István, Maszelka János, Páll Lajos, Bálintfi Ottó ezirányú munkásságáról, a különböző együttesek és vezetőségek egészéről, mégis azt mondom, ma az egyén szerepe, jelentősége növekedőben van, hatósugara kiterjed, súlya fokozódik: az erjesztés, a különféle törekvések összefogása, a sokféle igyekvések összehangolása, a folytonosság biztosítása, az érdekek egyeztetése terén igen sok függ egyetlen embertől is.

Hogy ez mennyire így van, a negatív példák bizonyítják; ha valahol megszakad a kórus tevékenysége, ha elnéptelenedik a művelődés hajléka, ha a színjátszók szétszélednek, pizskáljuk csak meg a felszint, kiderül, hogy a karmester nyugdíjba ment, ez vagy az a tanár elköltözött a helységből, egyeseket áthelyeztek, leváltottak. Hogy az ilyen emberek mit érnek, hogy munkásságuk mit hoz a kultúra konyhájára, akkor tudjuk csak meg igazán, amikor a hiányukat tapasztaljuk.

Reméljük, Besztercén nem következik ez be. A színjátszók együttese lelkes, odaadó emberekből áll, a városi szervek is többször adták tanújelét segítőszándékuknak, bizonyára akad majd fáklivavivó.

Harold Gustafson

Nagy Imre rajza (1935)